

ALGÚNS PROBLEMAS TEXTUAIS DA *RAZÓN DE AMOR*

Helena López González de Orduña e Dores Vázquez Salvadores
Universidade da Coruña

O obxectivo fundamental do noso traballo será o estudo descritivo das diversas e, amiúdo, enfrontadas solucións que a crítica ten aportado para tentar esclarecer algúns dos máis controvertidos problemas do poema comunmente coñecido como a *Razón de amor con los denuestos del agua y el vino*¹.

En 1887 B. Hauréau descobre no manuscrito 3576 da Biblioteca Nacional de París, que contén homilias latinas, dous textos do s. XIII escritos en romance. Trata-se da *Razón de amor*² (fols 1245-1265) e dun manual de confesor chamado *Los diez mandamientos*, publicados por Morel-Fatio en 1887 no número 16 da revista *Romania*³. No que concerne ao fio argumental da composición obxecto do noso estudo, o protagonista do poema ve nun horto dous vasos misteriosos: un cheo de viño; e outro, de auga. Polo verxel pasa unha fonte de eterna frescura: dela bebe o viaxeiro na calurosa sesta de abril, e a auga parece inspirá-lo ao canto e ao amor. Nese momento aparece unha fermosa doncela, collendo flores e cantando o seu amor.

Ambos recoñecen-se, apesar de non se teren visto nunca; é entón cando ten lugar o encontro amoroso. Mentres falan dos seus amores, a tarde pasa e chega o momento da separación. Os namorados despeden-se prometendo-se fidelidade. A doncela marcha e o crego amante fica «desconortado».

Chega logo unha pomba, que ao entrar na maceira -onde se atopaban suspendidos os vasos- verte o da auga sobre o do viño. Nese punto comeza o debate entre as personificacións de ambos elementos. Intercambian tradicionais insultos e, en agudo conflito, remata a obra sen se ter chegado a algun entendemento.

¹ Este é o título que dá Menéndez Pidal (1905, pp. 602-618).

² En adiante, con este título abreviado referiremo-nos tanto ao encontro amoroso como ao debate entre a auga e o viño.

³ Polo que respecta á composición poética, Morel-Fatio (1887, pp. 364-382) deixa constancia de que nos encontramos perante dous poemas inabilmemente xustapostos.

Até o momento contamos con catro fac-similares da *Razón de amor*:

1) MENÉNDEZ PIDAL, Ramón (1905): «Razón de amor con los denuestos del agua y el vino». *Revue Hispanique*, 13; pp. 23-27.

2) MONACI, Ernesto (1910): in *Fac-simili i documenti per la storia delle lingue e delle letterature romanze*. Roma; pp. 43-52.

3) MENÉNDEZ PIDAL, Ramón (1976): *Razón de amor con los denuestos del agua y el vino in Textos medievales españoles*. Madrid, (reimpresión do estudo de 1905); láminas V-IX (preceden á páxina 104).

4) FRANCHINI, Enzo (1993): *El manuscrito, la lengua y el ser literario de la Razón de amor*. Madrid, (CSIC: Col. Biblioteca de Filología Hispánica, 11); pp. 38-42.

Ademais existen once edicións que, segundo perspectivas e criterios ecdóticos distintos, reproducen o orixinal da *Razón de amor*:

1) MOREL-FATIO, Alfred (1887): «Textes castillans inédits du XIIIème siècle», in *Romania*, 16; pp. 364-382.

2) MONACI, Ernesto (1891): *Testi basso-latini e volgari della Spagna*. Roma; col. 39-43 e 99-100.

3) MICHAELIS DE VASCONCELLOS, Carolina (1902): «Observações sobre alguns textos lyricos da antiga poesia peninsular. I: O Romance de Lope de Moros», in *Revista Lusitana*, 7; pp. 1-32.

4) MENÉNDEZ PIDAL, Ramón (1905): «Razón de amor con los denuestos del agua y el vino», in *Revue Hispanique*, 13; pp. 602-618.

5) JACOB, Alfred (1956): *The Razón de amor. Edition and Evaluation*. Unpublished doctoral dissertation (Univ. of Pennsylvania).

6) DI PINTO, Mario (1959): *Due contrasti d'amore nella Spagna medievale (Razón de amor e Elena y María)*. Pisa; pp. 23-75 e 107-127.

7) LONDON, Gardiner H. (1965-1966): «The Razón de amor and the Denuestos del agua y el vino. New Readings and Interpretations», in *Romance Philology*, 19; pp. 28-47.

8) STEBBINS, Charles C. (1977): «The Razón de amor: An Old Spanish lyrical poem of the 13th century», in *Allegorica*, 12, I; pp. 144-177.

9) BARRA JOVER, M.: «Razón de amor: texto crítico y composición», in *Revista de literatura medieval*, I (1989); pp. 123-153.

10) FRANCHINI, Enzo: *El manuscrito, la lengua y el ser literario de la Razón de amor*. Edición paleográfica: pp. 47-52.

11) FRANCHINI, Enzo: *Ibidem*. Edición experimental: pp. 67-74.

Todas as edicións reseñadas revelan o afán por dar resposta, sen resultados definitivos, aos numerosos enigmas que plantexa a *Razón de amor*: datación, aspectos lingüísticos, autoría e interpretación literaria.

Non pretendemos levar a cabo agora unha análise exhaustiva das distintas hipóteses que podan elucidar estas incógnitas. Sirva ao noso interese o estudo pormenorizado de determinados problemas textuais que aínda hoxe segue a suscitar entre os hispanistas «a razón feyta d'amor»⁴.

- Verso 7: «cryança» / «tryança»⁵.

O vocábulo ten enfrontado aos distintos editores, segundo ellexesen unha solución ou outra. Apesar de que a lectura «tryança» semella non ofrecer dúbida, o certo é que, se exceptuamos as edicións de GORRA, MONACI, LONDON e FRANCHINI, os investigadores teñen-se decidido por «cryança». E isto, probabelmente, a causa do descoñecemento da voz «tryança», estraña en documentos medievais pero rastreábel en determinados contextos⁶.

LONDON localiza a palabra na *Primeira Partida* de Alfonso X. A lectura «tryança» é aceptada por todos os editores con excepción de ARIAS BONET, que se decide por «cryança»⁷.

Podemos aportar como argumento a favor da lección «tryança» o verbo «trinhar» que figura nas tres edicións dunha tradución ao portugués antigo: «E hu~a das cousas que mays vilita a honestidade dos clérigos he trinhar cōas molheres»⁸.

A voz aparece dúas veces noutro texto alfonsi, o *Lapidario*.

As catro testemuñas até aquí sinaladas (*Razón de amor, Primeira Partida e Lapidario*) permiten acotar o campo semántico no sentido que a continuación explicamos:

Un escolar la rimo
que sie[m]pre duenas amo;
mas sie[m]pre ovo tryança
en Alemania y en Fra[n]çia (*Razón de amor*)

E una de las cosas que más avilita la honestidad de los clérigos es
de aver grand triança con las mugieres. (*Primera Partida*)

⁴ A nosa exposición é debedora do detallado traballo de Franchini, de quen recolleemos numerosos datos sobre o estado da cuestión.

⁵ O manuscrito non presenta ordenación versal. Seguimos, segundo o esquema de rimas, a organización efectuada por todos os escritores agás London.

⁶ A falta de convicción na elección de «cryança» determinou o seguinte comentario de Menéndez Pidal: «En el manuscrito, «tryança», y hace bien distintas las tt de las cc».

⁷ Juan Arias Bonet (1975, p. 162) : *Primera Partida según el Manuscrito Add. 20787 del British Museum*. Univ. de Valladolid..

⁸ Myriam Monteyro de Castro Ramsey (1975, p. 37): *An edition of a portion of the Livro Primeiro das leys das Partidas de Castella* (fols. 82-130). Univ. of North Caroline at Chapel Hill; José de Azevedo Ferreira (1980, p. 290): *Alphonse X. Primeyra Partida. Édition et étude*. Braga; Alexander F. Caskey (1979, p. 475): *An Edition, Study and Glossary of the Old Portuguese Translation of Partidas. I & III of the Alfonsine Siete Partidas*, vol. 2. Univ. of Wisconsin, Madison.

Et presta para aver triança con los omnes honrrados. (...) Et qui
quier qui la toviere consigo prestarla por aver triança con los escrivanos
& con los omnes honrrados (*Lapidario*)

Segundo se desprende dos fragmentos extractados, a voz «tryança» fai referéncia a unha relación de aprezo, con matices amorosos entre persoas de sexo oposto. Así pois, aprezo, polo que non queda excluída a forma de cortesía que argumentan aqueles que preferen o termo «cryança».

- Verso 19: «auí» / «eua».

Neste caso de terceira persoa de singular do imperfecto, a controversia surxe ao preferir a maioría dos editores a forma «eva», quer tentando mostrar a influencia aragonesa do poema quer interpretando-a como un erro do copista.

Só LONDON e FRANCHINI se decantan pola voz «avi», que semella ser perfectamente plausíbel no castelán do s. XIII; ao respecto di MENÉNDEZ PIDAL:

Ese 'ie' medieval llevaba etimológicamente el acento en la 'í' y
aun perdía la '-e' final, diciéndose aví, tení, traí.⁹

Así mesmo, o emprego desta variante mantera-se en textos alfonsís:

Los de Cordoua alçaron estonces por rey a uno que auí nombre Yssem
[...]¹⁰

Estes testemuños evidencian a coexistencia de ambas formas, á vez que lexitiman a voz do manuscrito «auí».

- Versos 45 / 46: «y es la salvia, y sson as rosas,/ y el liryo 2 las uiolas».

A interpretación do «y» co sentido de 'ali' (< IBI), e non como elemento de coordinación, resulta case incuestionábel.

Ao longo do poema, a conxunción coordinativa é «e» (vv. 52, 55,...), e só disimila en «y» diante daquelas palabras que comezan por «e-» (vv. 8, 163, 182,...). Por outra banda, a contraposición gráfica entre «y» e o signo tironiano, no verso 46 («y el liryo 2 las uiolas») constitúe unha proba irrefutábel do carácter deíctico de «y».

⁹ Ramón Menéndez Pidal (1977, p. 306, § 117.2.): *Manual de gramática histórica española*. Espasa-Calpe, Madrid.

¹⁰ Ramón Menéndez Pidal, ed. (1955): *Primera Crónica general de España que mandó componer Alfonso el Sabio y se continuaba bajo Sancho IV en 1829*. Edición de Ramón Menéndez Pidal, Madrid.

- Verso 115: «Mancebo baruapunnjent es».

Semella-nos evidente que a voz «es» non constitúe un morfema de plural, senón que se trata da terceira persoa de singular de 'ser'. Proba disto é a ausencia dunha marca de plural en «barua», testemuño que aparece no *Libro de Alexandre*:

El infante don Fidias era de Oriente, de linaje de Ciro, niño barva puñiente¹¹

Do mesmo xeito, a lexicalización dos elementos co sentido xenérico de 'xoven' contribúe a establecer unha lectura verbal desta forma.

- Verso 203: «ploro 2 fago la v levar».

A aparición deste «v» solto ten provocado as máis dispares interpretacións por parte dos críticos.

O problema filolóxico estriba na consideración de «la» como artigo determinativo; fronte a esta, poderíase suxerir a lección «la» como pronome persoal posposto. Desta maneira, atoparíamose perante o sintagma «vino levar», que se constata xa no *Libro de Alexandre*, co significado metonímico de «levar viño= rosas»:

fazié meter las viñas para vino levar¹².

De tratar-se dun pronome, poderíase mesmo pensar no «v» como nunha abreviatura do copista ao estar a rematar o renglón: non debemos esquecer que no verso 170 («Don vino, fe que devedes») o amanuense engade a palabra «vino» escrita con «v-», e non con «u-» ou con «b-» como nos demais casos.

* * *

Ao seleccionar estes versos quixemos exemplificar o estado da cuestión. Vemos que se bota en falla unha rigorosa análise textual que prescinda doutros factores -que non son senón subsidiarios desta-, análise que permitiría talvez resolver de maneira máis concluínte os enigmas que ofrece a *Razón de amor*.

---

¹¹ Gonzalo de Berceo (1978): *El libro de Alexandre*. Ed. D. A. Nelson. Madrid, Biblioteca Románica Hispánica: 1405, a-b.

¹² *Libro de Alexandre*, 2558 c.